

Н. Є. Сєромаха, І. О. Григор'єва

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ
ІЗ ПОРУШЕННЯМИ У ПСИХОФІЗИЧНОМУ РОЗВИТКУ
З ЗОНИ АТО**

Соціально – економічні події, які відбуваються в Україні, вкрай складна соціально-політична ситуація у суспільстві показали необхідність організації надання психологічної допомоги окремим категоріям дітей і дорослих.

Сьогодні в Україні відбуваються військові дії, проте країна не була готова до війни ні психологічно, ні економічно, тому виявилась не в повній мірі готовою для екстреного переміщення дітей з порушеннями психофізичного розвитку на безпечні території. Саме ця категорія дітей на сьогодні опинилась у найскрутнішому становищі [4].

Діти з порушеннями психофізичного розвитку та їхні сім'ї, які перебувають у зоні АТО, доволі часто опиняються в нових соціальних умовах: втрата усталених емоційних контактів та міжособистісних зв'язків, зміна місця та умов початку даної категорії дітей, зменшення об'єму й якості необхідної медичної та корекційно-розвивальної допомоги з боку спеціалістів тощо. Все це призводить до травматизації дітей з порушеннями психофізичного розвитку, переживання ними стану фрустрації та утруднення процесу адаптації до нових умов життя.

Психологічна травма — переживання великої сили, потрясіння, викликане короткочасним, або тривалим впливом бойової обстановки. Травма має подвійну природу: спочатку проявляється руйнівна сила, вона забирає здатність дитини жити і радіти життю, а потім - трансформує людину. Скільки у людини травм, стільки і ресурсів за допомогою яких вона бореться з нею [6].

Дітям з порушеннями психофізичного розвитку, які пережили психологічну травму, досить важко зрозуміти, що сталося з ними. Це пов'язано з віковими, інтелектуальними особливостями дітей. Їм не вистачає соціальної, фізіологічної та психологічної зрілості. Вони не в змозі повністю усвідомити суть події, а просто запам'ятовують саму ситуацію, найбільш міцні свої переживання в цю мить. Спектр посттравматичних симптомів у дітей включає в себе зміни на фізіологічному, емоційному, когнітивному і поведінковому рівнях [3]. На поведінковому рівні наявність психотравмуючих ситуацій, ситуацій фрустрації провокують у дітей з порушеннями в розвитку імпульсивну, ворожу, агресивну поведінку чи, навпаки, пасивність, безпорадність [2, с. 104].

Досить часто батьки беруть на себе функції психотерапевта для

власної дитини, і це обертається справжньою драмою і трагедією, адже рідні самі потребують психологічної допомоги та психореабілітації. Батьки, що пережили гостру психологічну травму, «тікають» від проявів емоцій, байдуже позитивного вони знаку чи негативного, можуть стати емоційно холодними, намагаються відгородитись від інших. Дитина, звичайно, сприймає таку поведінку рідних, як прояв того, що її не люблять [8].

Надання психологічної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку є головним завданням діяльності спеціального психолога. В роботі з даною категорією дітей спеціальний психолог повинен вирішувати багато практичних завдань, серед яких окреме місце займає застосування психологічних впливів з метою корекції конфліктних, фрустраційних станів у дітей [9]. Спеціальний психолог повинен володіти знаннями про специфіку організації і зміст роботи з психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які пережили психотравмуючі, складні ситуації.

Психологічний супровід дітей із порушенням у розвитку розглядається як діяльність психолога, яка спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють успішній адаптації дітей, їх реабілітації й особистісному становленні в соціумі.

За визначенням І. Л. Мамайчук (2001), супровід — це цілісна діяльність психолога, яка полягає у:

- систематичному відстеженні клініко-психологічного і психолого-педагогічного статусів дитини в динаміці її психічного розвитку;

- створенні соціально-психологічних умов з метою ефективного психічного розвитку дітей у соціумі;

- систематичній психологічній допомозі дітям із порушеннями у розвитку — консультуванні, психокорекції, психологічній підтримці;

- систематичній психологічній допомозі батькам дітей і підлітків з проблемами в розвитку;

- організації життєдіяльності дитини з порушеннями у розвитку в соціумі з урахуванням її психічних і фізичних можливостей.

Психологічний супровід включає декілька етапів.

Підготовчий етап включає вирішення таких завдань: встановлення контакту з усіма учасниками супроводу дитини; визначення обсягу роботи і послідовності процесу супроводу; підготовка необхідної документації; складання графіка роботи.

Завдання *орієнтовного етапу* полягають у: встановленні контакту з батьками і родичами дитини; встановленні контакту з групою, яку відвідує дитина, а якщо супровід дитини здійснюється в межах школи або дитячого садка, — то з класним керівником або вихователем; ознайомленні фахівців з результатами психологічного обстеження; спільному обговоренні з педагогами та іншими фахівцями особливостей

психічного розвитку дитини.

Етап планування передбачає: створення індивідуальної програми супроводу дитини; затвердження цієї програми усіма фахівцями, які працюють з дитиною.

На *заключному етапі* відбувається обговорення з фахівцями ефективності здійснення роботи з рекомендаціями щодо подальшої діяльності дитини.

Отже, можна сказати, що соціально-психологічний супровід — це один із видів соціального "патронажу" як цілісної та комплексної системи соціальної підтримки і психологічної допомоги [2].

Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які постраждали в ході проведення військових дій, відповідно до програми роботи з дітьми, які постраждали в ході проведення АТО, передусім включає в себе такі основні *етапи роботи* спеціального практичного психолога:

Діагностичний етап роботи спрямовується на виявлення показників, інформація про які стане важливим підґрунтям для організації подальшої роботи всіх спеціалістів, що працюють з дитиною.

Спеціальний психолог підбирає і проводить комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на виявлення:

- міри усвідомлення і розуміння дітьми проблемних ситуацій в їх житті;
- особливостей емоційної сфери дітей, видів емоційного реагування в ситуаціях фрустрації; негативних емоційних переживань, неврозподібних станів у дітей, пов'язаних з психотравмуючою ситуацією;
- схильності до агресивних, імпульсивних дій на фоні переживання психотравми;
- особистісних проблем, труднощів у міжособистісних стосунках дітей у власній сім'ї чи поза її межами.

Організація діагностичної роботи, наприклад, в умовах дошкільних закладів, шкільного або позашкільного навчання дітей із проблемами у психофізичному розвитку, дозволяє спеціалісту самому спостерігати зміст ситуацій, які є фрустраційними, психотравмуючими для дітей, своєчасно корегувати поведінку в складних ситуаціях спілкування та дослідити ефективність застосованих прийомів психокорекції.

Слід зауважити, що первинну розмову психолог проводить з батьками, під час якої їх інформують про можливість отримання послуг психолога у разі спаду успішності у навчанні через внутрішні переживання, посилення страхів, загострення хронічних хвороб та ін.

Етап реалізації психологічного супроводу.

Цей етап передбачає різноманітні форми і напрямки роботи спеціального психолога як із самою дитиною, що переживає психотравмуючу ситуацію, так і з її оточенням.

Форми роботи спеціального психолога:

1 Співпраця психолога зі спеціалістами, які працюють з дитиною, для організації ситуацій успіху дитині, підвищення психологічної освіти усіх учасників навчально-виховного процесу.

Психолог з'ясовує і основні моменти, які можуть свідчити про наявність у дитини психологічних проблем. Обов'язковим є акцентування уваги педагога на тому, що: сам по собі переїзд у нове незнайоме місце із невідомою кінцевою датою повернення додому, або перебування дитини в зоні АТО, є стресом [7, с. 11]. Різні люди переживають стрес по-різному, але навіть найсильніші можуть відчувати складнощі у подоланні стресових ситуацій. Спеціалістам за необхідності доноситься інформація про симптоми стресу: розлади сну, харчування: не хочеться їсти, чи навпаки не вдається насититися: їжа, здається, не має смаку; розлади уваги: важко концентруватися, постійно переключаєшся з одного на інше, важко завершити справу, важко всидіти на одному місці, навіть якщо вимагає ситуація; спостерігаються розлади пам'яті: спогади, що переслідують, вибіркове забування; емоційні труднощі, настрої постійно змінюються, сльози на очах, пригніченість чи, навпаки, дратівливість.

2 Індивідуальна консультативна, розвивальна робота психолога з дитиною.

В бесідах з окремими дітьми з зони АТО виявляється відчуття того, що оточуючі не співчують тим, хто залишився в зоні проведення військових дій. А, отже, власні почуття, переживання озвучувати немає сенсу. Крім того, багато дітей з порушеннями психофізичного розвитку мають труднощі соціальної адаптації, які ускладнюються зміною місця проживання і навчання. Важливим є раціональне осмислення дитиною подій, які травмували, тому наголошуємо, що дитина потребує розмов про події, які відбулися, стільки, скільки їй потрібно. Не варто говорити: «Тобі це не зрозуміти», «Зрозумієш, коли виростеш», «Я не можу тобі пояснити». Але відповіді мають бути зрозумілими, спрощеними і не лякали дитину.

В роботі з дітьми цікавими і нестандартними формами роботи є елементи арт-терапії - малювання власного емоційного стану та ліплення, складання віршів, розповідей, історій. Прості, легкі, цікаві форми роботи розслабляють дитину та створюють умови для проговорення власних емоцій і сигналізують про відчуття дитини. З часом, через 3-4 місяці видно і радикальну зміну позицій дитини, яка могла відбутись лише за зниження рівня негативізму і підвищення довіри до оточуючих, посилення відчуття єдності з ними

3 Групова корекційно - відновлювальна та розвивальна робота психолога з дитиною.

Групова розвивальна робота з дітьми, які постраждали від військового конфлікту має свою специфіку передусім в тому, що причина страху дитини криється в депривації специфічної пошуково-

перетворювальної активності, що виконує функцію психологічного захисту. З цими ідеями співзвучна думка А.І. Захарова про те, що повторне переживання страху при відображенні його призводить до послаблення травмуючого впливу [7, с. 26].

Засоби роботи психолога: рольові ігри, моделювання проблемних ситуацій в діяльності та спілкуванні, аналіз заданих ситуацій, обговорення літературних творів, тренінги.

До тренінгової програми розвитку дитини потрібно відноситись з особливою увагою та зупинятись на вже апробованих тренінгових заняттях. Відреагування негативних переживань, пов'язаних зі страхом, реалізується через основну мету тренінгових програм – активізацію і нормалізацію процесів уяви, пов'язаних зі страхом. Заняття можуть також служити цілям профілактики невротичних відхилень у розвитку особистості.

4 Здійснення психолого-педагогічної корекційної роботи із сім'єю (родиною) дитини в цілому, залучення батьків до роботи над власними психологічними проблемами і труднощами. Особливу увагу слід звернути на те, що унаслідок травми порушуються нормальні дитячо-батьківські та родинні зв'язки, виникають симбіотичні або вимушено дистантні відносини між дитиною і батьками, родичами. При появі в дитини порушень поведінки батьки відчувають свою некомпетентність і безпорадність і мимоволі сприяють закріпленню негативних поведінкових стереотипів.

5 Попередження та профілактика психологічних наслідків для здоров'я дитини перебування в травмуючих ситуаціях (травматичного стресу, посттравматичних стресових розладів, фрустраційних проявів тощо), в т.ч. шляхом навчання дітей стратегіям оволодіння собою у ситуації формування стратегій подолання впливів екстремальних ситуацій.

6 Попередження та профілактика дезадаптації у дітей з порушеннями психофізичного розвитку як однієї з патологічних реакцій в умовах хронічного стресу.

Метою **оціночного етапу** виступає дослідження результатів позитивного впливу роботи з психологічного супроводу дитини з порушеннями психофізичного з зони АТО, обговорення стратегій щодо подальшої діяльності дитини.

Отже, обставини сьогодення, що склалися в Україні, потребують ретельного розгляду питання психологічного супроводу дітей із порушеннями у психофізичному розвитку з зони АТО. Подальшого вивчення вимагає не тільки дослідження особливостей організації психологічного супроводу дітей даної категорії в умовах воєнного конфлікту, але й шляхи удосконалення підходів до реалізації психологічного супроводу як системи професійної діяльності спеціального психолога.

Список використаної літератури

- 1 Дефектологічний** словник: навчальний посібник / За редакцією В. І. Бондаря, В. М. Синьова. — К.: МП Леся, 2011. — 528 с.
- 2 Мамайчук И. И.** Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / Ирина Ивановна Мамайчук. — Спб.: Речь, 2004. - 400с.
- 3 Навички** кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей. - Програма освітньої діяльності та спецкурс курсів підвищення фахової кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів за наук. ред. В. Г. Панка – Електрон. дані. – Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015.
- 4 Про реабілітацію** інвалідів в Україні: Закон України.– від 06.10.05 N 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – N 2-3. – С. 36.
- 5 Програма** освітньої діяльності курсів підвищення фахової кваліфікації практичних психологів: [Укладачі: Петушкова Л. А., Бабиленко О. А., Максимова Н. А.] – Біла Церква, 2013. – 55 с.
- 6 Психическая** травма и психотерапия. Московский психотерапевтический журнал. 2003. - №1
- 7 Психологічний** супровід дітей в період військового конфлікту. Соціально-психологічний практикум: [Укладач Черниш О. А.] — Вінниця, 2016. — 59 с.
- 8 Психологічна** допомога дітям, які пережили психічну травму внаслідок надзвичайної ситуації / Я. О. Овсяннікова // Право і Безпека. - 2012. - № 1.
- 9 Синьов В. М.** Психологія розумово відсталої дитини: [підручник] / Синьов В. М., Матвеева М. П., Хохліна О. П. - К.: Знання, 2008. - 359с.

Серомаха Н. Є. Організація психологічного супроводу дітей із порушеннями у психофізичному розвитку з зони АТО

У статті описуються підходи до розуміння поняття психологічного супроводу. Психологічний супровід дітей із порушенням у розвитку розглядається як діяльність психолога, яка спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють успішній адаптації дітей, їх реабілітації й особистісному становленні в соціумі. В статті розписані особливості організації психологічного супроводу дітей із порушеннями у психофізичному розвитку з зони АТО, основні етапи і форми роботи спеціального психолога.

Ключові слова: супровід, психологічний супровід, психотравмуюча ситуація, стан фрустрації, діти із порушеннями у розвитку.

Серомаха Н. Е. Организация психологического сопровождения детей с нарушениями в психофизическом развитии из зоны АТО

В статье описываются подходы к пониманию понятия психологического сопровождения. Психологическое сопровождение детей с нарушением в развитии рассматривается как деятельность психолога, направленная на создание комплексной системы клинико-психологических, психолого-педагогических и психотерапевтических условий, способствующих успешной адаптации детей, их реабилитации и личностном становлении в социуме. В статье расписаны особенности организации психологического сопровождения детей с нарушениями в психофизическом развитии из зоны АТО, основные этапы и формы работы специального психолога.

Ключевые слова: сопровождение, психологическое сопровождение, психотравмирующая ситуация, состояние фрустрации, дети с нарушениями в развитии.

Sieromakha Nathaliya. Organization of psychological support of children with disabilities in the psycho-physical development of the anti-terrorist operation zone

This article describes the approaches to the understanding of the concept of psychological support. Psychological support for children with developmental disabilities is regarded as a psychologist activities aimed at creating an integrated system of clinical, psychological, psycho-pedagogical and psychological conditions conducive to the successful adaptation of children, their rehabilitation and personal formation in the society. The article painted features of the organization of psychological support of children with disabilities in the psycho-physical development of the the anti-terrorist operation zone, the main stages and forms of special psychologist.

Keywords: support, psychological support, traumatic situation, a state of frustration, children with developmental disorders.